

4. Соціальна комунікація у векторі статевої репродукції та виховання дітей під час за-
своєння інформаційних технологій у балансі культурального та когнітивного реагування
(17–50 років).

5. Соціальна комунікація під час домінування когнітивного реагування.

5.1. Формулювання осмисленого досвіду, імператив моделювання символу когнітивного
образу емоційного реагування інформаційних технологій (50–70 років).

5.2. Нав'язування досвіду як догми без адекватної оцінки обставин соціальної комунікації.

Додаток 2. Активізації потенціалу людської істоти та організація якісних
вікових переходів за рядом чисел Фібоначчі (за Володимиром Єзерським)

	<i>СО и САМО</i>	<i>САМО</i>	<i>СО</i>	єдність
усвідомлення	3-й р.ж. дозрівання різнокласового усвідомлення	9–13 р.ж. формування авторського усвідомлення	35–55 р.ж. становлення цілісної свідомості	145–233 ????????
дія	2-й рік життя калібрування систем дій	6–8 р.ж. неусвідомлений прояв таланту в діях	22–34 р.ж. дії для реалізації авторського сценарію життя	90–144 р.ж. дії від глокального людства
сприйняття	1-ий рік життя калібрування органів сприйняття	4–5 р.ж. творче сприйняття	14–21 р.ж. сприйняття різних та рівних	56–89 р.ж. цілісне сприйняття
	<i>ініціація</i>	<i>авторизація</i>	<i>проектизація</i>	<i>гармонізація</i>

Received 20.08.2024

Received in a revised form 02.10.2024

Accepted 04.10.2024

DOI: 10.15421/272418

УДК (UDC) 1:930.19 (043.5)

С. Ш. Айтов

Український державний університет науки і технологій, Україна, Дніпро

ІСТОРИЧНА АНТРОПОЛОГІЯ ЯК СУЧАСНА ФІЛОСОФІЯ ІСТОРІЇ ТА ГЛОБАЛЬНІ СОЦІАЛЬНІ Й ГЕОПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ

E-mail aytovspartak@gmail.com

ORCID: 0000-0001-9049-5868

Аноація. Метою цієї роботи є з'ясування шляхів впливу історичної антропології як сучасної філософії історії на розуміння сутності глобальних суспільних і геополітичних процесів. **Методологія** праці базується на принципах комплементарності, структурності, діалогічності та методах філософської герменевтики, системно-структурному й міждисциплінарному методах. **Результати дослідження.** Вивчення концептів історичної антропології як сучасної філософії історії закладає основи для їхнього плідного застосування задля осмислення каузальності й сутності ментально-культурних засад глобальної соціальної та геополітичної динаміки. Історично-антропологічні теоретичні підходи надають розвідкам соціальних і геополітичних процесів «інтелектуальний інструментарій» аналізу їхніх психологічно-культурних і поведінкових аспектів. Зворотний вплив дослідів із геополітики на дослідження з історичної антропології як сучасної філософії історії сприяє актуалізації осмислення ментальних чинників історичної динаміки як у горизонті «локальних цивілізацій», так і

в глобальних суспільно-політичних процесах. Цілком логічним є трансляція впливу студій історичної антропології психологічно-культурного чиннику минулого на суспільний і геополітичний розвиток цивілізаційних спільнот стародавнього світу. Застосування відповідних теоретичних підходів є ефективним у вивченні глобальних історичних процесів і їхньої проекції на сучасну суспільну та геополітичну динаміку. Інтеграція аналізу історично-антропологічними розвідками ментально-культурної площини «локальних цивілізацій» та його актуалізація в студіях геополітичних процесів сприяє релевантному осмисленню причин і траєкторій історичного розвитку цивілізаційних спільнот. Вона має істотне значення і в осмисленні ментально-культурного аспекту сучасних соціальних і геополітичних трансформацій та перспектив їхнього майбутнього розвитку. У студіях із зазначеної проблематики важливе значення має діалог концепцій історичної антропології як сучасної філософії історії та геополітичних теоретичних підходів у розумінні причиновості та сутності історичного розвитку та його важливості для сучасних суспільних і геополітичних процесів. Слід зауважити про значущість застосування концептів геополітики в розвідках з історичної антропології як сучасної філософії історії. Аналіз впливу геополітичних чинників на ментально-культурну площину історичної динаміки є важливим задля осмислення каузальності формування цивілізаційних спільнот та їхнього суспільного та геополітичного розвитку. Вплив історичної антропології як сучасної філософії історії на дослідження суспільного та геополітичного розвитку здійснюється в осмисленні значущості його ментальної та культурної площини. Вплив концептуальних підходів історичної антропології на геополітичні теорії реалізується в актуалізації студій психологічно-культурного горизонту геополітичної динаміки «локальних цивілізацій», що формують сучасний світоустрій. Зворотний вплив концепцій геополітики на історично-антропологічні дослідження виявляється в інтеграції аналізу ментально-культурних і просторово-географічних аспектів розуміння причинності та змісту історичних процесів.

Ключові слова: історично-антропологічні концепції, соціальна динаміка, геополітичний розвиток, ментально-культурний горизонт, глобалізація, філософія історії, теоретичний діалог.

S. Sh. Aytov

Ukrainian state university of science and technologies, Ukraine, Dnipro

HISTORICAL ANTHROPOLOGY AS A MODERN PHILOSOPHY OF HISTORY AND GLOBAL SOCIAL AND GEOPOLITICAL PROCESSES

Abstract. The purpose of this work is to understand historical anthropology as a modern philosophy of history of the essence of modern global social and geopolitical processes and study. The methodology of this work is based on the principles, complementarity, structurality, dialogicity and methods of philosophical hermeneutics, systemic-structural, and interdisciplinary. Research results. The study of multifaceted scientific concepts of historical anthropology as a modern philosophy of history forms the basis for their fruitful application in the field of understanding global social and geopolitical dynamics. Historical-anthropological theories provide intelligence and understanding of social and geopolitical processes with the potential of analyzing their causal relationships. The intellectual impact of geopolitical research on research from historical anthropology as a modern philosophy of history significantly contributes to the actualization of the understanding of mental factors of historical dynamics both in the dimensions of “local civilizations” and global socio-political processes. It is quite logical to study the impact of the psychological and cultural factor on the social and geopolitical development and cultural achievements of the civilizational communities of the ancient world and on the global historical processes of dynamics and their projection on the global social and geopolitical dynamics. The integration of the analysis of the mental and cultural plane of the development of “local civilizations” and its actualization in the exploration of modern geopolitical processes will contribute to a more relevant understanding of the historical development of civilizational communities and modern social and geopolitical transformations and prospects for their future development. In the studies of the mentioned problems, the dialogue between the concepts of historical anthropology as a modern philosophy of history and geopolitical theoretical approaches in the space of understanding the causality and essence of historical processes and their significance for global social and geopolitical processes is of great importance. It should be noted the cognitive

potential of applying the concepts of geopolitics in research from historical anthropology as a modern philosophy of history. Thus, the analysis of the influence of geopolitical factors on the mental and cultural plane of historical dynamics is a fundamentally important component of understanding the causality of the formation of civilizational communities and their social and geopolitical development. The impact of historical anthropology as a modern philosophy of history on the study of social and geopolitical development is carried out in understanding the significance of its mental and cultural plane. The influence of the conceptual approaches of historical anthropology on geopolitical theories is realized in the actualization of studies of the psychological and cultural horizon of the geopolitical dynamics of “local civilizations” that make up the modern world order. The reverse influence of the concepts of geopolitics on historical and anthropological research is manifested in the integration of the analysis of mental-cultural and spatial-geographical aspects of understanding the causality and content of historical processes.

Keywords: historical-anthropological concepts, social dynamics, geopolitical development, mental-cultural horizon, globalization, philosophy of history, theoretical dialogue.

Вступ. Проблема значущості концепцій історичної антропології як сучасної філософії історії для розуміння сутності соціальних і геополітичних процесів, характерних для доби глобалізації, та їхнього впливу на загальний розвиток останньої вельми побіжно розглянуті в науковій літературі. У цьому рефлексивному полі можна зазначити про дослідження окремих проблем, які досить слабо поєднані одне з одним і не утворюють цілісної теоретичної системи.

А. Дж. Тойнбі прагнув застосувати теоретичні підходи концепції «локальних цивілізацій» для осмислення каузальності та сутності соціальних і геополітичних процесів минулого століття. У студії «Цивілізація перед судом історії» дослідник вивчив історичну площину геополітичної динаміки відокремлених, відповідно до його теорії, цивілізаційних спільнот: західної, ісламської, конфуціанської, індуїстської, – та культурного діалогу між ним. Особливу увагу А. Дж. Тойнбі сфокусував на розумінні геополітичних взаємодій західної та незахідних цивілізацій¹.

Теорія «зіткнення цивілізацій», С. Гантінгтона, є теоретичним продовженням концепції А. Дж. Тойнбі. Вчений, порівняно з інтелектуальними підходами автора «Розуміння історії», значно більшу увагу приділяє осмисленню впливу ментальних чинників на розуміння геополітичних процесів. Це можна пояснити основним об'єктом дослідження С. Гантінгтона – каузальністю геополітичних конфліктів ХХІ ст. На його думку, глобальна геополітична динаміка нашого століття буде визначена протистоянням «локальних цивілізацій»: в основному, західної (європейсько-атлантичної) та ісламської й конфуціанської. Причиною цього конфлікту С. Гантінгтон вважає відмінності релігій цих цивілізаційних світів та їхніх духовних і морально-етичних цінностей². Дослідник, аналізуючи вплив відповідних чинників ментального горизонту соціальної та геополітичної динаміки, залишає за межами своєї праці вивчення ролі інших соціально-психологічних факторів

У студіях Н. Фергюсона осмислено історичну та геополітичну значущість і сутнісні риси західної цивілізації в загальній динаміці «локальних» цивілізацій. Вчений обстоює теоретичні позиції євроцентризму, й навіть – «британоцентризму» глобальної історії другого тисячоліття нашої ери.

Сучасну геополітичну впливовість держав Західної Європи та США Н. Фергюсон пояснює чинником успішності соціально-економічної, юридичної та культурної парадигм західної цивілізаційної спільноти, які сформувалися в ході її історичного розвитку³. Слід зазначити, що дослідник аналізує раціональні ментальні чинники геополітичних процесів і не розглядає вплив емоційних і несвідомих елементів соціальної психіки на суспільні та геополітичні процеси.

¹ Тойнбі Арнольд. Цивілізація перед судом історії. Москва: Айрис-пресс, 2006. С. 436.

² Хантінгтон С. Столкновение цивилизаций. М.: АС., 2008. С. 436.

³ Фергюсон Н. Цивілізація. Як Захід став успішним. Київ: Наш формат, 2022. С. 46–47.

Е. Гобсбаум вивчає вплив нервових і тривожних психічних станів суспільства на соціальні процеси й можливі перспективи їхнього розвитку⁴. Фергюсон Н. аналізує цивілізації в глобальному масштабі, в аспекті ідентичності «локальних цивілізацій» і їхніх уявлень про себе⁵. При цьому, недослідженим є питання про вплив цих та інших соціально-психологічних факторів на глобальні соціальні й геополітичні процеси.

Цікавий підхід до вивчення формування бачення суспільствами минулого географічної та геополітичної реальності реалізовано в студії М. фон Гроссена⁶. Втім, у його науковій розвідці не осмислено проблем значущості впливу ментально-культурних феноменів на соціальну та геополітичну динаміку.

П. Рідман аналізує вплив сприйняття суспільною свідомістю минулого географічних карт як графічно-семантичних образів різних регіонів світу⁷ й, опосередковано, – «локальних цивілізацій». Непроясненими у цій розвідці виявилися теоретичні питання дії зазначених ментально-культурних чинників на регіональні та глобальні суспільні та геополітичні процеси.

Відповідно до аналізу наведеного кола дослідницьких питань, метою цієї роботи є розкриття сутності впливу історичної антропології як сучасної філософії історії, в аспекті аналізу нею ментально-культурного горизонту минулого, на каузальність і сутність соціальної та геополітичної динаміки та її теоретичний діалог із концепціями геополітики. Дослідницькими завданнями роботи є з'ясування значущості впливу ментальних і культурних чинників на соціальні та геополітичні процеси; встановлення впливу підходів історично-антропологічних студій на геополітичні концепції; розкриття дії теоретичних ідей геополітики на розвиток історично-антропологічних пошуків.

Методи дослідження. Методологія цієї роботи заснована на принципах комплементарності, структурності, діалогічності й ґрунтується на фактологічному, концептуальному й критичному матеріалі, що міститься у працях сучасних вітчизняних та іноземних фахівців із філософії історії, історичної антропології та геополітики. Аналіз впливу ментально-культурних аспектів соціальної та геополітичної динаміки історичною антропологією як сучасною філософією історії було здійснено на основі низки дослідницьких методів. До них належать, зокрема, методи: філософської герменевтики, системно-структурний, міждисциплінарний. Застосування в цій статті зазначених наукових методів орієнтоване на досягнення низки пізнавальних завдань.

Залучення принципу комплементарності та методу філософської герменевтики має на меті осмислення співвідношення концептуальних підходів геополітичних студій та історично-антропологічних дослідів як сучасної філософії історії шляхом з'ясування їхньої сутності.

Втілення в праці системного принципу й системно-структурного методу спрямоване на дослідження аналізу історичною антропологією, як сучасною філософією історії, широкого спектру ментально-культурних чинників глобальної соціальної та геополітичної динаміки в їхньому поєднанні та взаємодії.

Реалізація в цьому дослідженні принципу діалогічності та міждисциплінарного методу орієнтована на осмислення змістовних зв'язків теоретичних підходів історичної антропології, як сучасної філософії історії, та геополітичних концепцій.

Основний матеріал і результати. Складні та багатовимірні процеси глобалізації є, значною мірою, визначальними для сучасної доби. Вони лежать в основі процесів розвитку держав світу. Тому аналіз каузальності, підвалин і моделей розвитку глобальної соціальної та геополітичної динаміки є однією з істотних цілей сучасної філософської думки.

⁴ Хобсбаум Е. Разломанное время. Культура и общество в двадцатом веке. АСТ корпус, 2017. С. 198.

⁵ Фергюсон Н. Цивілізація. Як Захід став успішним. Київ: Наш формат, 2022. С. 46–47

⁶ Grossen von Michael. Amsterdam's Atlantic: Print Culture and the Making of Dutch Brazil. Philadelphia: University of Philadelphia, 2017. С. 10–11.

⁷ Readman P. Landscape, National Identity and the Medieval Past in England, 840–1914. *English Historical Review*. 2022. Vol. 137. № 587. P. 1175–1176.

В геополітиці аналізують просторові аспекти соціально-політичної динаміки, звичайно, протягом вельми великого часового інтервалу. Основи цієї наукової дисципліни були сформульовані в студіях Ф. Ратцеля, К. Шмітта, Р. Челена, А. Дж. Маккіндера, А. Мехена. Сучасні геополітичні розвідки, де увагу акцентовано переважно на осмисленні значущості євразійського географічного простору для світових політико-економічних та соціальних відносин, репрезентовані працями таких дослідників, як Ф. Фукуяма, Е. Шопард, І. Лакост, З. Бжезинський, С. Хантінгтон. Концепції геополітики включають, як, ймовірно найважливіший теоретичний чинник, істотний рівень міждисциплінарності та інтенсивні наукові взаємодії з широким спектром дисциплін: як соціально-гуманітарних, так і природничих. У числі перших бачимо соціологію, історію, соціальну психологію, країнознавство, глобалістику, тощо. Серед природничих наук, із якими взаємодіє геополітика, слід зазначити фізичну та політичну географію, геологію, кліматологію та їхній суспільно-політичний горизонт, тобто осмислення впливу географічних чинників на розвиток і сценарії геополітичних процесів.

З огляду на багатоаспектність цієї галузі знань, вона вступає в діалог із теоретичними підходами філософських наук. У склад філософських дисциплін, які взаємодіють із геополітикою, входять філософія політики, соціальна філософія та філософія історії.

Філософія історії вивчає причини, особливості розвитку, спрямованість та перспективи всесвітніх історичних процесів. Важливою у вирішенні цих проблем є історично-антропологічна версія філософії історії. Вона аналізує ментально-культурний горизонт каузальності та сутності історичної динаміки та має суттєве значення для аналізу зазначеного проблемного поля⁸.

Важливим елементом для розуміння психологічно-культурного аспекту цивілізаційної динаміки є аналіз П. Гоффманом ментальних аспектів розвитку європейської цивілізаційної спільноти, зокрема, соціально-психологічних засад конкурентності, які мали суттєве значення для динаміки останньої⁹.

Серед найбільш складних і значимих проблем, які пов'язані з аналізом глобальних соціальних і геополітичних процесів, слід зазначити наступні проблеми, які належать до теоретичної сфери історичної антропології як філософії історії:

- осмислення ментально-культурних основ глобальних суспільних і геополітичних процесів та їхнього зв'язку з глобалізаційними проектами минулого;
- студії напрямів ефективного світоглядного діалогу культур та цивілізацій й розуміння умов зменшення світоглядних і ціннісних суперечностей у сучасному світі;
- аналіз соціопсихологічних і культурних засад формування альтернатив глобальних суспільних і геополітичних процесів.

З приводу першого із наведених аспектів, то аналіз історичною антропологією, як сучасною філософією історії, глобальних процесів є важливим для вивчення особливостей ментально-культурного аспекту глобалізації кінця XIX – початку XX ст. та її зіставлення з відповідною змістовною площиною глобальної суспільної та геополітичної динаміки.

Для цієї історичної доби були характерними суспільні та геополітичні процеси, які реалізуються і в сучасній парадигмі глобалізації. Остання позначена формуванням економічної та, значною мірою, – геокультурної світ-системи; взаємодією інтересів та фінансових структур провідних країн і, водночас, суперечностями між провідними державами, значними розходженнями світоглядних і політичних цінностей сучасних локальних цивілізацій.

Відповідні процеси реалізуються й у глобальній динаміці сучасного світу, але з низкою відмінностей. Так, суттєво змінилися центри геополітичного впливу. Замість окремих держав Європи, утворився Європейський Союз; США стали найбільш потужною державою глобального світу. Геоекономічними «центрами тяжіння» стають

⁸ Аутов С. Сучасна філософія історії: історично-антропологічний горизонт. Дніпро: Ліра, 2018. С. 220–221.

⁹ Hoffman P. Why Did Europe Conquer the World? Princeton: University of Princeton, 2015. P. 7–8.

також Китай та Індія, латиноамериканська цивілізаційна спільнота. Істотний вплив на всесвітню динаміку мають країни ісламського геокультурного простору.

Сучасна «світ-система» містить різноаспектні взаємодії «локальних цивілізацій» у глобальному вимірі й характеризується інтенсивністю культурних і, особливо, фінансових контактів. Їхня кількість істотно збільшилася. Однак, як у минулому, ця обставина не вплинула на соціальні та геополітичні суперечності, що наочно репрезентує гостра конкуренція США та Китаю за наявності численних економічних відносин між ними.

Осмилення чинників ефективного для учасників діалогу культур і цивілізацій також є істотним компонентом студій модерних геополітичних процесів, адже саме наявність та успішний характер такого діалогу є важливою передумовою формування стабільного та прийнятного для різних за культурою й політичними режимами країн світоустрою. У річці вирішення цієї теоретичної проблеми реалізована студія В. Ададури ментально-культурних засад діалогу Франції та євразійських суспільств на початку XIX ст.¹⁰

Позитивні перспективи соціальних і геополітичних процесів суттєво залежать від формування філософськими студіями теоретичних підходів, які мають осмислювати подібності в розвитку цивілізацій та в їхніх морально-етичних і світоглядних настановах і причин розходжень між ними в зазначених сферах буття. Значну роль у реалізації цього завдання може відігравати історична антропологія як сучасна філософія історії, враховуючи те, що остання досліджує психологічні засади динаміки «локальних цивілізацій» і подібність у шляхах їхнього соціального та геополітичного розвитку; осмилення ментально-культурної площини каузальності та сутності всесвітньо-історичного процесу.

Студії загальних елементів в історичному розвитку різних суспільств можуть утворити розумові засади для ефективного діалогу цивілізацій та істотно вплинути на зменшення конфліктного потенціалу в їхніх відносинах, які виявляються в процесі формування глобального світоустрою. Людиновимірною складовою філософсько-історичної теорії Ф. Броделя, зокрема, концепція «довготривалого часу», є однією з важливих для сучасних студій у рефлексивному полі історичної антропології як сучасної філософії історії.

Як зазначав автор «Матеріальної цивілізації», вихідним пунктом для його теоретичних підходів і реалізації дослідження була «повсякденність – той бік життя, у якому ми опинилися, навіть не віддаючи собі в цьому звіту <...> ці тисячі дій, що відбуваються або завершуються немовби самі собою»¹¹. Дослідження колективної ментальності цивілізацій Ф. Бродель розглядав як важливий чинник їхнього розвитку¹².

Пізнавальний потенціал історично-антропологічних теоретичних підходів вченого, сформульований у просторі його філософсько-історичних концепцій, може бути реалізований при осмиленні сутності історичних процесів будь-якого суспільства та його соціальної й геополітичної динаміки; об'єктивно створює засади її залучення до розуміння світоглядних і ментальних суперечностей «локальних цивілізацій» та можливостей їхнього розв'язання.

Суттєве значення історико-антропологічні студії можуть мати для аналізу ментально-культурних засад альтернатив розвитку майбутніх соціальних і геополітичних процесів. Складність їхнього розуміння зумовлена хаотичністю та складною прогнозованістю сфери соціальної психології, на які вказує Н. Фергюсон¹³.

¹⁰ Ададури В. Война цивилизаций. Социокультурная история русского похода Наполеона. Том 1. Киев: Лаурис, 2017. С. 15–16.

¹¹ Бродель Ф. Матеріальні цивілізації, економіка і матеріалізм. Том 1. Структура повсякденності: можливе і неможливе. Київ: Основа, 1995. С. 12.

¹² Бродель Ф. Грамматика цивилизации. Москва: Весь мир, 2014. С. 51–52.

¹³ Фергюсон Н. Виртуальная история. Альтернативы и предложения. Москва: АСТ Корпус. С. 133–134.

Історична антропологія як сучасна філософія історії осмислює глобальні соціальні та геополітичні процеси в онтологічному, аксіологічному та футурологічному аспектах. Гносеологічний виявляється в осмисленні ментально-культурного горизонту каузальності та змісту глобальних соціальних та геополітичних процесів.

Аксіологічний аспект розкривається у формуванні кластеру теоретичних підходів та цінностей, які орієнтуються на формування загального, принаймні, подібного для різних народів і цивілізацій, світогляду.

Футурологічний аспект втілений у побудові психологічно-культурної площини теоретичних моделей глобальних соціальних і геополітичних процесів у майбутньому.

Водночас, суттєві кореляції теоретичного діалогу концептуальних підходів філософії історії та геополітики, що залежать від різних факторів, є вельми обґрунтованими. Студії соціальної та геополітичної динаміки, реалізовані в аналізі всесвітнього історичного процесу, довготривалих тенденцій розвитку людства, відбувалися в просторі філософсько-історичних пошуків. Так, теоретична модель «присмерку Європи», сформульована О. Шпенглером, має на меті осмислення причин і змісту духовних, соціокультурних і геополітичних вимірів складних процесів динаміки західноєвропейської цивілізації.

Варто зазначити, що наявний також вплив геополітичних теорій на розвідки в галузі історичної антропології як сучасної філософії історії. Вельми цікавим є застосування теоретичних підходів геополітики в осмисленні концепції «осьового часу» К. Ясперса. Одним із її важливих елементів є аналіз питання про причини генерування світобачення і світогляду народів Стародавньої Європи та Азії¹⁴. На їхній основі в VIII–II ст. до н.е. були сформовані умови для виникнення значущих культурних досягнень, переднаукових знань та наукових концепцій, передфілософських систем та філософських учень у цивілізаціях різних історичних епох.

Певні теоретичні здобутки в просторі взаємодії історико-антропологічних студій та геополітичних концептів, на сьогодні, реалізовані. Так, К. Байер дослідив проблему впливу культурних міфів і міфологічної свідомості на історичний і частково – геополітичний розвиток західноєвропейської цивілізації¹⁵. Х. Галстед проаналізував питання значущості впливу травматичних аспектів історичної пам'яті суспільств на їхню політичну культуру й на розуміння політичних відносин¹⁶.

Розуміння сенсу історичної динаміки глобальної світової системи є, на думку М. Поповича, важливим чинником філософсько-історичних розвідок¹⁷.

Висновки. Аналіз теоретичних підходів історичної антропології, як сучасної філософії історії, створює засади для їхнього плідного впливу на осмислення та розуміння глобальної соціальної та геополітичної динаміки.

Історико-антропологічні концепції надають науковим студіям з аналізу соціальних і геополітичних процесів можливість для осмислення ментально-культурного горизонту їхніх причинно-наслідкових зв'язків. Теоретичний вплив геополітичних розвідок на пошуки в галузі історичної антропології, як сучасної філософії історії, стимулює підвищення значущості аналізу ментальних чинників історичної динаміки як у цивілізаційному, так і в глобальному вимірах.

Цілком обґрунтованим є аналіз впливу ментально-культурного чинника на суспільний і геополітичний розвиток та інтелектуальні надбання цивілізаційних світів Китаю, Центральної Азії, Єгипту, Індії, Греції, Риму та на всесвітню історичну динаміку та їхню проєкцію на глобальні суспільні й геополітичні процеси.

¹⁴ Ясперс К. *Смысл и назначение истории*. Москва: «Республика», 1994. С. 31–32.

¹⁵ Bayer C. *Homer's Cultural Children: The Myth of Troy and European Identity*. *History and Memory Journal*. 2017. Vol. 29. № 2. P. 37–38.

¹⁶ Halstead H. «Ask the Assyrians, Armenians, Greeks»: Transcultural Memory and Nationalism in Historical Discourse on Turkey. *History and Memory Journal*. 2019. Vol. 30. № 2. P. 5–7.

¹⁷ Попович М. *Кривавий век*. Харків: Фолио, 2017. С. 3–4.

Поєднання осмислення ментально-культурного горизонту цивілізаційної динаміки та його актуалізації в студіях сучасних геополітичних процесів сприятиме більш глибокому та об'ємному розумінню як історичного розвитку цивілізаційних спільнот, так і глобальних соціальних і геополітичних перетворень сьогодення та їхніх можливих перспектив у майбутньому.

Слід зазначити про сутнісний діалог теоретичних підходів та історичної антропології як сучасної філософії історії та геополітичних концепцій в інтелектуальному просторі осмислення каузальності та змісту історичних процесів та їхніх проєкцій на глобальну суспільну та геополітичну динаміку. Наявна також тенденція до залучення теоретичних надбань геополітики до студій з історичної антропології як сучасної філософії історії. Так, осмислення впливу геополітичних чинників на соціально-психологічний вимір історичної динаміки є значущим елементом розуміння причин утворення цивілізаційних спільнот та їхнього соціального й геополітичного розвитку.

Отже, варто зазначити, що вплив історичної антропології, як сучасної філософії історії, на вивчення соціальних і геополітичних процесів реалізується в аналізі їхньої ролі та ментальних і культурних аспектів. Вплив теоретичних підходів історичної антропології на концепції геополітики виявляється в актуалізації дослідження психологічно-культурної площини геополітичної динаміки «локальних цивілізацій», які становлять сучасний світ. Зворотний вплив теорій геополітики на історико-антропологічні розвідки виявляється в поєднанні осмислення ментально-культурних і просторово-географічних чинників задля з'ясування природи каузальності та сутності історичної динаміки.

Історична антропологія як сучасна філософія історії має сутнісно важливе значення для здійснення діалогу «між локальними цивілізаціями». Налагодження цього діалогу базоване на міждисциплінарному характері історично-антропологічних студій, осмисленні ними ментально-культурних особливостей суспільств минулого в поєднанні з вивченням психосфери соціумів сучасності, принципі толерантного й поважного ставлення до всіх суспільств та культурних світів.

REFERENCES

1. Adadurov, Vadim (2017). *Voyna tsivilizatsiy. Sociokul'turnaya istoriya russkogo pohoda Napoleona* [War of Civilizations. Sociocultural History of Napoleon's Russian Campaign]. Tom 1. Kyiv: Laurus (in Russian).
2. Aytov, Spartak (2018). *Suchasna filozofiya istorii: istorychno-antrpologichnyy gorizont* [Modern Philosophy of History: Historical-Anthropological Horizon]. Dnipro: LIRA (in Ukrainian).
3. Bayer, Cristian (2017). Homer's Cultural Children: The Myth of Troy and European Identity. *History and Memory Journal*, 29(2).
4. Braudel, Fernan (2014). *Grammatika tsivilizatsiy* [Grammar of Civilizations]. Moskva: Ves' Mir (in Russian).
5. Braudel, Fernan (1995). *Material'na tsivilizatsiya, ekonomika i kapitalizm. V trokh tomakh. Tom 1. Struktury povsyakdennosti: mozhlyve i nemozhlyve* [Material Civilization, Economy and Capitalism]. In three volumes. Tom 1. [Structures of Everyday Life: Possible and Impossible]. Kyiv: Osnova (in Ukrainian).
6. Grossen, von Michael (2017). *Amsterdam's Atlantic: Print Culture and the Making of Dutch Brazil*. Philadelphia: University of Philadelphia.
7. Ferguson, Niall (2019). *Virtual'naya istoriya. Al'ternativy i predlogeniya* [Virtual history. Alternatives and Proposals]. Moskva: ACT CORPUS (in Russian).
8. Ferguson Niall (2022). *Tsivilizatsiya. Yak Zahid ctav uspishnyv* [Civilization. How the West Became Successful]. Kiiv: Nash Format (in Ukrainian).
9. Halstead, Hugo (2019). «Ask the Assyrians, Armenians, Greeks»: Transcultural Memory and Nationalism in Historical Discourse on Turkey. *History and Memory journal*, 30 (2).
10. Hantington, Samuel P. (2008). *Stolknovenie tsivilizatsiy* [The Clash of Civilizations]. Moskva: ACT (in Russian).
11. Harari, Uval' (2016). *21 Urok Dlya 21 Veka* [21 Lessons for the 21st Century]. Kaunas: Knygu Klubus (in Russian).

12. Hobsbawm, Eric (2017). *Razlomannoe vremya. Kul'tura i Ozhestvo v dvaddtatom veke* [Fractured Times. Culture and Society in the Twentieth Century]. Moskva: ACT CORPUS (in Russian).
13. Hoffman, Paul (2015). *Why Did Europe Conquer the World?* Princeton: University of Princeton.
14. Popovich, Miroslav (2017). *Krovavyy vek* [Blood Century]. Khar'kov: Folio (in Russian).
15. Toynbee, Arnold (2006). *Tsivilizatsiya pered sudom istorii* [Civilization Before the Court of History]. Moskva: Ayris – press (in Russian).
16. Readman, P. (2022). Landscape, National Identity and the Medieval Past in England, 840–1914. *English Historical Review*, 137 (587), 1174–1208.
17. Yaspers, Karl (1994). *Smysli I naznachenie istorii* [The Meaning and Purpose of History]. Moskva: «Respublika» (in Russian).

Received 15 08.2024

Received in revised form 23.09.2024

Accepted 01.10.2024

DOI: 10.15421/272419

УДК (UDC) 130.2: 14.141

I. В. Чепегін

*Харківський національний педагогічний університет імені Григорія Сковороди,
Харків, Україна*

СУЧАСНІ КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ КОРДОНІВ У КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ СУЧАСНОСТІ: ФІЛОСОФСЬКО-АНТРОПОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

E-mail: chepaigor3@gmail.com

ORCID: 0000-0001-8315-8978

Анотація. У сучасному світі глобалізація, технологічний розвиток та економічні трансформації суттєво змінюють сприйняття людиною традиційного розуміння політичних кордонів. У цьому дослідженні запропоновано ретроспективний та сучасний аналіз концепції кордонів у контексті глобальних трансформацій, із визначенням їхньої ролі в динамічному світі. Традиційні підходи до розуміння кордонів, як географічних, політичних та етнічно-культурних меж, порівнюють із сучасними підходами, які враховують їхню економічну, соціокультурну, технологічну та глобалізаційну ролі. Географічний аспект, що раніше визначався простою лінією на мапі, тепер поєднується з економічними зонами та технологічними інноваціями, які зменшують фізичні бар'єри та сприяють взаємодії поза традиційними кордонами. Взаємозв'язок між глобалізацією та кордонами виявляється складним і динамічним, впливаючи на торгівлю, міграцію, культурну взаємодію, безпеку, екологічні та пов'язані зі сферою охорони здоров'я аспекти в сучасному світі. Зокрема, глобалізація сприяє зростанню транснаціональної економічної активності, змінює сприйняття кордонів як місць взаємодії та співпраці різних культур та соціальних систем, а також – ставить нові виклики в галузі безпеки та реагування на екологічні та пов'язані зі сферою охорони здоров'я проблеми. Автор дослідження визначає вплив глобалізації на трансформацію кордонів, враховуючи політичні, економічні, технологічні та соціокультурні аспекти. Результати дослідження вказують на новий характер кордонів, які стають менш жорсткими та відкритими для співпраці, але, водночас – зіштовхуються з новими викликами, на кшталт міграції, тероризму та екологічних проблем. У висновках дослідження висвітлено стратегічні підходи до подальшого розвитку концепції кордонів. Автор рекомендує інтеграцію сучасних технологій у процес управління кордонами, акцентує увагу на потребі міжнародного співробітництва для вирішення транскордонних викликів та визначає ключові напрями для подальших досліджень. Дослідження актуальне для